

LÛGAT VE FİLOLOJİ KOMİSYONU TUTULGASI

Başkan : FALİH RIFKI ATAY

BİRİNCİ TOPLANTI

Dördüncü Türk Dil Kurultayı Lûgat ve Filoloji Komisyonu 10 Ağustos 1942 Pazartesi günü saat 16'da Dil-Tarih-Coğrafya Fakültesinde ayrılan odada toplanarak Başkanlığa Falih Rifki Atay'ı. Raporculuğa Nurettin Artam'ı ve Kâtipliğe de Yaşar Nabi Nayır'ı seçtikten sonra konuşmalarına başladı.

Falih Rifki Atay — Lûgat ve Filoloji kollarının çalışmaları ve komisyonun üzerinde meşgul olacağı işler hakkında Türk Dil Kurumu'nun izahat vermesini rica etti.

Ömer Asım Aksoy — Türk Dil Kurumu Genel Sekreterinin Kurultay'da okuduğu raporda Lûgat ve Filoloji kollarının çalışmaları hakkında ol-

dukça geniş izahat bulunduğundan Komisyonca raporun bu kısmı üzerinde görüşülebileceğini kaydettikten sonra Üçüncü Dil Kurultayı ile Dördüncü Dil Kurultayı arasında Kurum tarafından çıkarılmış veya hazırlanmakta bulunmuş olan ve bu komisyonu ilgilendiren bazı eserlerden bahsetti ve bunların adlarını şöylece sıraladı:

- 1 — Türk Kamusu hazırlıklarından olup Kurultay Üyelerine sunulmuş olan «Örneklerle Tarama Sözlüğü Denemesi»;
- 2 — Türk Lehçeler Lûgati hazırlıklarından olup örnek basımı Kurultay Üyelerine sunulmuş olan «Yakut Dili Sözlüğü»;
- 3 — Şimdiye kadar iki cildi çıkmış olan «Halk Ağzından Söz Derleme Dergisi»;
- 4 — Üç ciltlik «Divanü Lûgat-it-Türk» tercümesi;
- 5 — Örnek basımı Kurultay Üyelerine sunulmuş olan «Divanü Lûgat-it-Türk Endeksi»;
- 6 — Örnek basımı Kurultay Üyelerine sunulmuş olan «Türkçe Sözlüğü».

Nurëttin Artam — Bunlara bir de Ali Şir Nevai'nin İshak Refet Işıtman tarafından bugünkü dile çevrilen «Muhakemet-ül-Lûgateyn» adlı eserinin katılabileceğini hatırlattı.

Falih Rıfki Atay — Komisyon Üyelerinin bu eserler hakkında mütalâalarını hulâsa ederek:

(1) «Örneklerle Tarama Sözlüğü Denemesi» nde tutulan yolun ve ortaya konan eserin tamamıyla müspet-metotlu ve ilmî olduğunu, Komisyonun bu çalışma için takdirlerini ve başarı dileklerini bildirdi ve Türk Diline kaynak ve malzeme hizmetini göreceğ böyle değerli bir eserin elden geldiği kadar kısa bir zamanda tamamlanması ve imkân elverirse çalışma verimlerinin her yıl ayrı bir cilt halinde ortaya konulması hususundaki komisyon temennisini ifade etti.

(2) «Türk Lehçeler Lûgati» için hazırlanan programa göre işin ilerletilmesini, yani bir taraftan türlü lehçeler üzerine yabancı bilginler tarafından yazılmış eserlerin dilimize çevrilerek ayrı ayrı basılması, bir taraftan bütün bu lûgatlerden ve türlü lehçelerle yazılmış eserlerden taranacak kelimelerin kaynaştırılması suretiyle eserin

meydana getirilmesini Komisyonun uygun bulduğunu belirtti.

(3) «Halk Ağzından Söz Derleme Dergisi» nin halk dilindeki zenginliği ortaya koyması ve Türk söz haznesinin kelime kadrosunu tamamlamaya yaraması bakımından çok değerli bir eser olduğunu ve Kurum'un bu yoldaki çalışmalarının da övülmeye değer görüldüğünü, bu eserin basımı bittikten sonra Kurum'da bulunduğu anlaşılan deyim, atasözleri ve başka folklor malzemelerinin imkân buldukça basılmasını Komisyonun uygun bulduğunu bildirdi.

(4) Dilimizin en büyük ve eski bir anıtı olan «Divanü Lûgat-it-Türk» ü dilimize çevirip basmakla Kurum'un millî kütüphanemize büyük bir hizmet etmiş olduğunu, eserin Komisyonca takdir edildiğini ifade etti.

(5) «Divanü Lûgat-it-Türk» ün alfabe sırasına göre hazırlanan Endeksinin örnek basımını görmekten Komisyonun memnurluk duyduğunu belirtti.

(6) Muhakemet-ül-Lûgateyn'in Çagatayca'dan dilimize çevrilerek basılmasının Komisyonca güzel bir çalışma mahsulü sayıldığını söyledi.

«Türkçe Sözlüğü» hakkındaki konuşmada Komisyon üyeleri bir takım fikirler ileri sürdüler:

Fazıl Ahmet Aykaç — Sözlük örnek basımını kısaca gözden geçirirken gözüne ilişen bazı noktalar üzerinde duracağını söyleyerek eskiden dilimize girmiş ve yerleşmiş bir takım kelimelerin yabancı asıldandır diye sözlükte ayrı bir usule tabi tutulduğunu ve bunlardan herkesçe bilinen bazı kelimelerin kimsece bilinmiyen yeni bir takım Türkçe sözlere havale edildiğini, izahlarda bu tarzda bilinmiyen yeni kelimelerin bol kullanıldığını, bu yüzden bir meçhulün halli için Sözlüğe başvuracak olanın o kelimenin izahında yeni bir takım bilmediği kelimelerle karşılaşacağını, bunların da izahını Sözlükte aramaya kalkınca gene karşısına daha başka bilmediği sözlerin çıkacağını söyledi ve bu Sözlüğün hazırlanmasında hangi prensiplerin esas tutulduğunu sordu.

Nurettin Artam — Sözlükte otuz yıldan bu yana yazı dilinde kullanıl-

miş ve tutunmuş Arap ve Fars kelimelerine de yer verildiğini, bunlardan dilimizin ahengine uyup bazan telâfuzunu da değiştirmiş olan sözlerin Türkçe sözler gibi izahına gidildiği halde öyle olmıyan ve bugün yetişen çocuklara izahı hemen hemen imkânsız bulunanlara Türk dilinin kaynaklarından, Türkçenin türeme zenginliklerinden faydalanılarak bulunan karşılıklar gösterildiğini ve bu karşılıkların etraflıca izahı yolu tutulduğunu, bazı yerlerde bu kelimelerin izahlarının sonuna Osmanlıcada hangi kelimeyi karşıladığını belirtmek üzere Arapça veya Farsça karşılığı da konup üzeri yıldız işaretiyle işaretlendiğini söyledi.

Falih Rifkı Atay — Bu işaretin neye delâlet ettiğini sordu.

Ömer Asım Aksoy — «Bir Türkçe kelimenin izahında gösterilen işaretli kelime, o Türkçe kelimenin yabancı karşılığıdır» dedi.

Falih Rifkı Atay — Bu işaretle işaretlenmiş kelimelerden çoğunun bugün dilimize yerleşmiş olan ve asıllarının yabancılığı farkedilmeden kullanılan kelimeler olduğunu söyledi ve meselâ işaretle yabancılığı belirtilmiş olan hedef kelimesinin, neden amaç kelimesinden daha az Türkçe olduğu anlaşılmadığını, yeni kelimelerden hangilerinin tutunup hangilerinin tutunamayacağı önceden belli olmadığına göre, her karşılığı bulunan yabancı asıldan sözün bu şekilde bir işaretle mahkûm edilmesi ve dilden atılmak istenmesi doğru olmadığını ileri sürdü

Nurettin Artam — Bu işaretli kelimelerin Sözlükte kalması veya kalmamasının büyük bir farkı olmadığını, çünkü, bu işaretlerin hep izah edilen Türkçe kelimelerin izahlarının sonuna katıldığını, bunların nihayet Osmanlıca kelimelerle yazıp okumaya alışmış olanlara bir kolaylık olabileceğini, büsbütün kaldırılırsalar, Sözlüğün izah değerinden hiçbir şey kaybetmeyeceğini, esasen otuz yıldan bu yana gelen yazı dilimizde tutunmuş olan, fakat bugün artık bırakılması gerekli bulunan kelimelerin ayrı renkte sayfalar halinde -Larousse'taki Lâtinçe kelimeler gibi- Sözlüğe eklenmesi düşünüldüğü halde, sonra bundan vazgeçildiğini ve bu kelimelerin de, işaretlerinin de Sözlükten atılması pek âlâ mümkün olacağını söyledi.

Falih Rifki Atay — Sözlük çalışmalarında yabancı sözler aleyhine Türkçe sözleri kayırma endişesi hâkim gibi görüldüğünü, halbuki lûgatçinin vazifesi tamamiyle tarafsız bir görüşle konuşulan ve yazılan dili tesbit ve bu yolda rehberlik etmek olduğunu ileri sürerek birçok bilinmeyen yeni kelimelerin işaretlenmediği halde halk ağzına girmiş kelimelerin sırf yabancı asıldan olduğu için işaretlenmesi doğru görülemeyeceğini, ancak (ab = su) gibi Türkçede öteden beri bir karşılığı bulunan kelimeler için böyle bir işarete başvurulabileceğini, sonra yeni teklif mahiyetinde kelimelerin dilde yerleşmiş gibi gösterilemeyeceğini, bunların teklif olduklarının belirtilmesi ve hangi kaynaktan alındıklarının ayrıca yanlarına kaydedilmesi lâzımgeldiğini söyledi.

Ömer Asım Aksoy — Sözlükteki yeni kelimelerin mahiyetini anlatarak, buraya Tarama Dergisinden, Söz Derleme Dergisinden, Cep Kılavuzundan faydalı ve gerekli görülen uygun karşılıkların alınıp geçirilmiş olduğunu, doğrudan doğruya Sözlük heyeti tarafından yaratılmış kelimeler sayısının her halde pek fazla olmadığını sandığını belirtti.

Abdülkadir İnan — Lûgatçinin vazifesi mevcut kelimeleri tarayıp tesbit etmek olduğunu, kelime yaratmak ve bu şekilde yarattığı kelimeleri lûgate gerçekten dilde mevcutmuş gibi almak ilmî metoda uygun düşmediğini söyledi.

Nurettin Artam — «Osmanlıcadan Öz Türkçeye geçmek yolunda olmasaydık ne Dil Kurumu kurulacak, ne bu Sözlük hazırlanacak, ne de bu Dördüncü Kurultay toplanacaktı» diyerek bugün yabancı kuralları atmak, yabancı köklerden türemiş terimlerden çoğunu Türkçeleriyle değiştirmek azminde olan bir dilin sözlüğünde tabiatıyla yepyeni kelimelerin de bulunacağını, Macarların, Finlerin, Almanların bundan yetmiş yıl kadar önce tuttıkları metodun da ilmî olduğuna şüphe etmediğini söyledi ve ilmî metodun içinde bulunduğumuz şartları ve realiteyi görmiyen ve göstermiyen kör bir fener olmayacağı kanaatinde bulunduğunu sözlerine kattı.

Yaşar Nabi Nayır — Yeni Türkçe kelimelerin teklif olunduklarının Sözlüğe kaydı birçok güçlükler doğuracağını, ilkönce, yeni

sözlerden hangilerinin teklif mahiyetinde sayılacağına tesbiti icabettiğini, bunun da kolay bir iş olmadığını, çünkü bu türlü kelimelerden büyük bir kısmı için gazete ve dergilerden taramalar yoluyla şahit göstermek kabil olduğunu söyledi. Bu suretle şahit verilebilecek kelimeler için ne yolda hareket edileceğini sordu.

Falih Rifki Atay — Bir takım kelimelerin tecrübe mahiyetinde gazetelerde bir müddet kullanılmış bulunması onların dile yerleşmiş sayılmasına kâfi gelmeyeceğini, meselâ kendisinin de vaktiyle birçok öz Türkçe kelimeler kullandığını, fakat tutmadıklarını görünce bunlardan vazgeçtiğini, bu itibarla kendi eski yazılarından alınacak misallerin şahit sayılamayacağını, on yıldan beri ortaya atılmış bütün yeni kelimelerin teklif sayılması gerektiğini ileri sürdü.

Ömer Asım Aksoy — Yazı dilinde son yıllarda kullanılmaya başlıyan ve Sözlüğe alınan kelimelerden bir kısmının «Söz Derleme» ve «Tarama» dergilerinden alındığını, bunların yapma ve yakıştırma kelimeler olmayıp eskiden beri dilimizde mevcut sözler olduğu için teklif sayılmaması gerektiğini anlattı.

Reşat Nuri Güntekin — Sözlük hususunda ileri sürülebilecek bir tavsiyenin de kelime izahları yapılırken yabancı sözlüklerin tarif tarzına bakılması olduğunu kaydederek meselâ tesadüfen «atmak» sözündeki tarifi Littré lûgatindeki tarifle karşılaştırdığını ve bu Fransızca sözlüğünde çok daha kısa ve şâmil bir tarif bulunduğunu söyledi.

Ömer Asım Aksoy — «Atmak» sözünün tarifi hakkındaki bu mütalâa daha önce kendileri tarafından ileri sürülmüş olduğu için keyfiyetin Sözlük Merkez Kolunca araştırılarak bizim Sözlükteki tarifi daha doğru olduğu kanaatine varıldığını söyledi.

Yaşar Nabi Nayır — Bu hususta izahlarda bulunarak Littré sözlüğünün «atmak» sözünü «bir şeyi elle hareket ettirmek» diye tarif ettiğini, halbuki bu tarifi atılmadan başka, meselâ «itmek», «tekerlemek», «tahrik etmek» gibi daha başka fiillere de uyabileceğini, halbuki «Türkçe Sözlüğü»nde bu fiil için yapılan tarifi daha uygun olduğunu, bu Sözlük hazırlıklarında tariflerin isabetli olması hususuna her şeyden ziyade titiz bir önem verilmiş olduğunu, yalnız

Fransızca değil, Almanca, İngilizce sözlüklere de başvurulduğunu ve Fransızca sözlüklerin tarifler için meselâ Alman ve İngiliz sözlükleri derecesinde itina görmemiş olduğunu, Fransızların daha başka bir metotla hareket ettiklerini söyledi ve her halde Kurum Sözlüğünün tariflerine en geniş bir özen gösterildiğine güvenebileceğini belirtti.

Falih Rifkî Atay — Görüşmeleri bir sonuca bağlamak için, sözlük üzerindeki dileklerin : (a) yıldızlama işinin yalnız eskiden beri dilimizde Türkçe tam müteradifleri bulunan kelimelere hasredilmesi, (b) Yeni sözlerin teklif mahiyetinde olduklarının yanlarına işaret olunması, (c) Bugünün kullanış dilinde yaygın olmıyan yabancı kelimelerin (uzatmalar gibi) gerçek telâffuz şekillerinin madde başında tırnak içinde gösterilmesi ve sözlüğün kabil olduğu kadar hızla tamamlanarak bastırılmasından ibaret olduğunu ve bu yoldaki çalışmaların da büyük bir boşluğu karşılayacağı için pek değerli görüldüğünün rapora kaydedilmesini teklif ve Türk dilinin semantik bakımından bir kelime silsilesi sözlüğünün yapılmasında büyük fayda gördüğünü ilâve etti ve bu teklif kabul olunarak raporcu üye tarafından raporun müsvedde halinde hazırlanıp ertesi günkü toplantıda okunması kararıyla Komisyon görüşmelerini bitirdi.

İKİNCİ TOPLANTI

Lûgat ve Filoloji Komisyonu 11 Ağustos 1942 Salı günü saat 15 te ikinci toplantısını yaptı. Raporcu Nurettin Artam, hazırlamış olduğu rapor suretini okudu ve esas itibariyle muvafık görüldü.

Falih Rifkî Atay — Raporda sözlük çalışmaları hakkında ileri sürülen dilekler kısmının yeter derecede açık olmadığına işaret ederek bu kısmın düzeltilmesini ve teklif mahiyetindeki kelimeler için bu mahiyetlerinin yanlarına işaret olunması, bir de yıldız işaretinin yalnız eskiden beri dilimizde Türkçe müteradifleri bulunan kelimelere hasredilmesi hususlarının rapora bu şekilde ve aynen yazılmasını istedi ve rapor bu şekilde düzeltildi.

Hâmit Zübeyir Koşay — Geçen celsede bulunamadığı için Söz Derleme Dergisi hakkındaki düşüncelerini anlattı ve bu derleme işinin pek acele ve mütehasıs olmıyan unsurlar ta-

rafından yapıldığı için tam ve istenildiği kadar sıhhatli bir netice veremediğini, bu işin büyük önemi olduğunu, onun için özel kurslardan geçirilecek uzman unsurlar tarafından bilhassa zanaat kelimelerinin toplatılmasına önem verilmesini ve bu iş yapılırken yalnız zaptedilecek teknik kelimenin tarifi yapılmıyarak fotoğraf ve kroki yardımıyla neye delâlet ettiğinin tesbit edilmesi icabettiğini, bu alanda memlekette mevcut binlerce kelimenin kimsece bilinmediğini ve bunların derlenmesinde büyük fayda bulunduğunu anlattı.

Ömer Asım Aksoy — Söz Derleme Dergisinin halk dilinde kullanılan genel kelimeleri almış olduğunu; her mesleğin ancak o meslek sahiplerince bilinen özel kelimelerini herkesin bilmesine lüzum olmadığından bunlar için ayrıca bir Teknik Terimler Sözlüğü yapılması gerektiğini, esasen Türk Dil Kurumu'nda son zamanlarda bir «Teknik Terimler» kolunun da çalışmaya başladığını ileri sürerek Hâmit Zübeyir Koşay'ın teknik kelimelerin zabıt ve tarif edilmesi ve resimlerinin yapılması hususunda gösterdiği titizliğe iştirak etmekle beraber bunun «Lûgat ve Filoloji» komisyonundan ziyade Terim Komisyonunu ilgilendirdiğini, buna dair olan mütalâa ve dileğimizin o Komisyona gönderilmesi doğru olduğunu, netekim içinde herkesçe bilinen çok yaygın bazı terimlerden fazla özel meslek kelimeleri bulunmayan «Türkçe Sözlüğü» bu Komisyonda görüşüldüğü halde, asıl terimlerin, bütjün ince-likleriyle Terim Komisyonunda görüşülmekte bulunduğunu söyledi.

Falih Rıfki Atay — Ömer Asım Aksoy'un da, esasta Hâmit Zübeyir Koşay'la birleştiğini, arada yalnız bir usul farkı bulunduğunu belirterek teklifin esasını reye koydu, teklif kabul olundu.

Bundan sonra Başkan, vaktin darlığı dolayısıyla teklifin Terim Komisyonuna gönderilmesi meselesini görüşmektense bu raporda «Derleme Dergisi» hakkındaki maddeye bu dileğin eklenmesi daha uygun olacağını bildirdi.

Raporun bu eklerle kararlaştıran son şekli Kâtip Yaşar Nabir Nayır tarafından okunarak Komisyonca onaylandıktan sonra Komisyon çalışmalarına son verildi.